

A mai magyar irodalom sorvadásának okairól

Minden társadalom gazdasági berendezkedése, anyagi hatalmi viszonyai lényegesen befolyásolják szellemi termékeit s ezek közt szépirodalmát is. Természetes tehát, hogy a mai Magyarország igazságtalan, káros, maradi gazdasági és politikai viszonyaiból is csak egy szegényes, fejletlen, szomorú szépirodalmi vegetáció sarjadhatott ki. Szóvalóban a mai magyar irodalom sorvad, eltikkad attól a szárazságtól, attól a sivár nélkülözéstől, melyben létföltételeinek mostohasága folytán tengődni kénytelen. Egy egészséges, helyes berendezésű társadalmi épület tetején a szépirodalom mint Szemirámisz tündéerkertje virágoznék; a magyar irodalom azonban egy elhagyott, öntözetlen virágágy, amelyben ugyan a hozzáértő botanikus szem sok értékes, ritka, nemes növényt fedezhet fel, a kevésbé éleszemű sétáló, az egyszerűen szépet, nagyot, kifejelettet kereső olvasó azonban a gondozatlan parkok mélabúját szívhatja magába.

Ebből a szempontól, a magyar irodalom és író nézőpontjából tekintve Magyarország fejlődését, a helyzet az utóbbi évszázad folyamán, tehát körülbelül azóta, hogy európai értelemben vett irodalom nálunk létezik, határozottan rosszabbodott. E korszak kezdetén a magyar írók nagyjából a nemesi, legfeljebb még a papi osztályból kerültek ki s így nem voltak kénytelenek műveik jövedelméből élni. A híres irodalmi mozgalmat csináló testőr-ifjak gazdag nemes-fiak voltak, Kazinczy és koré nagyjából vagyonos földesurakból állott, Berzsenyi, Kisfaludy Sándor szintén jómódúak voltak. Igaz, a nagy triász, Vörösmarty,

Petőfi és Arany már nem élt oly szerencsés körülmények közt, mint az őket megelőző úri passzióból író nemes urak. De még ők bírtak legalább egy nagy erkölcsi tőkével. Egész a szabadságharcig, sőt tovább egész a kiegyezés utáni modern Magyarorszáig az író a nemzet világi papja volt s így a nemzet, azaz az uralkodó osztály érzett vele szemben bizonyos kötelezettségeket. Így Vörösmarty halála után gyermekei számára vagyont adakoztak össze: Arany János pedig, aki *Fiamhoz* című versében még így zeng:

„Látod én szegény költő vagyok
Örökül hát nem sokat hagyok
Legfeljebb mocsoktalan nevet.”

igen tekintélyes vagyont hagyott fiára. Az ő büvkörében és nyomdokaiban működő írók, Gyulai Pál és köre is élvezték az írónak ezt az erkölcsi tőkét és alkalmuk volt ezt mindenféle hivatalok és jövedelmező állások anyagi értékeire átváltatni. E korszak embereinek egybeforrottsága az uralkodó osztály ideológiájával azonban nem szolgált rá a korholásra s ebből származott anyagi előnyük nem bírt a kitaratottság jellegével. A negyvennyolcadiki nagy nemzedék, mely megcsinálta a forradalmat s mely aztán hatvanhét után elhelyezkedett a hatalomban és vezető helyzetekben, egy forradalmi osztály előcsapata, egy felfelé törekvő, elnyomott réteg felszabadítója volt. S ép ezért, bár e mozgalom nagy költői sem voltak mentek osztályuk és fajuk előítéleteitől és korlátoltságaitól, mégis forradalmi, kockázatos idealista egyéniségek voltak s így későbbi anyagi felvirágzásuk nem ébreszt ellenszenvet. Mennyivel inkább kiváltja azonban ezt az érzést az az irodalmi tábor, mely ma, Arany János és Jókai nemzedékének eltűnése után, az uralkodó osztály szekerének kerekei körül rajzik s a szekér rakományából csipeget. Az utóbbi évtizedek gazdasági átalakulásokból kifejlődött társadalmi differenciálódottság eredménye ez a nagy irodalmi helyzetváltozás. E differenciálódottságnak legfontosabb eredménye az irodalmi élet terén az igazi, értékes irodalom elszakadása az uralkodó osztály ideológiájától. Ma már a magyar tollforgatók legjobbait világnézetkülönbség tartja távol a hatalmi polcokon levő csoportoktól. Ez a mai magyar irodalomnak legnagyobb dicsősége, de egyben sorvadásának egyik alapoka. Helyettük persze annál nagyobb buzgalommal működik az ál-írók nemzeti érzést féktelenítő s a társadalmi lelkiismeretet altató raja. Loria elmélete, mely szerint a mai államoknak a fennálló hatalmi viszonyok megtartására, a tömegek nyugodt kizsákmányolására nem elég a katonaság, nem elég a vallás, hanem szükségük van a költők, a rhetorok bűvészhadára, világi papságára, mely lenyűgözi, elbódítja a tömegek ama intelligensebb részét, mely talán már

kimenekült a papság hatalma alól, a mai magyar irodalmi és hírlap-, irodalmi állapotokban kitűnő igazolásra lel. Ma egy csomó magyar író és hírlap a sovinizmus és a tömegkizsákmányolás elvének világi papsága gyanánt szerepel. S ez az irodalom persze virágzik, a kitaratottság dús életörömeit élvezi. S a népszerű, nem egyenesen az állam által támogatott írók közül is azok bírnak legnagyobb jövedelemmel, akik erősen sovinizta s minden szociális haladásszellemtől ment műveket termelnek.

Az a részletekbe menő vizsgálódás, melynek mai irodalmi állapotainkat alávetni fogom, igazolni fogja mindezeket.

Minden mai, magánvagyonon alapuló társadalomban az írók legnagyobb része nemcsak azért ír, mivel belseje kényszeríti erre, hanem a megélési vágy szigorú parancsa folytán is. Persze vannak kivételes esetek, mikor az író tőkés és évjáradékaiból él, gyakran hivatala nyújtja létalapját, a legnagyobb rész azonban igenis arra van utalva, hogy író-tollából tartsa fenn magát. Az író működése már most jövedelmezhet neki közvetlenül és közvetve. Közvetlen jövedelem a munkái után nyert tiszteletdíj, közvetett az a tömérdek társadalmi és állami kedvezmény, melyet az ügyes író érdemeinek latbavetésével és hangoztatásával elérhet. S eltekintve egyes kivételektől, — mert egy oly szubtilis, individualisztikus világban, mint az irodalom igen sok kivétel siklik ki az általános törvényszerűségek hálójából, — azt lehet mondani, hogy az igazi író-tehetségre nézve üdvösebb, ha közvetlenül maga a társadalom tartja el, mintha az állam, azaz az uralkodó osztály támogatására szorul.

Ezt az igazságot kitűnően bizonyítják a mai magyar irodalmi viszonyok. A mai kormányok, s mindazok a körök, melyek a fennálló viszonyokban a nekik kedvező helyzetet látják, mindenféle módon támogatják azt az írókat, akik ezeknek a társadalmi állapotoknak dicsőségét zengi. Értendő tehát, hogy a tehetségtelenek egész raja, sőt olykor még a tehetségek is szívesen bocsátják áruba szellemi működésüket azért a hivatalért, ösztöndíjért, s másféle támogatásért, melyet így nyerhetnek. Az állami hivatalok tele is vannak költőkkel és írókkal, akik e nemes, csak-hogy legtöbbször valóságban nem is létező hivatottság révén, pályájukon gyorsan haladnak előre, s állásukban igen kipárnázottan ülnek. Kifejezetten hazafias költők mellett, vannak ezek közt egyszerűen csak maradi, szelíd, a mai társadalmi rendet a képzelhető világok legjobbikának feltüntetető nyárspolgárok, akik ha pozitíve nem is nemzetiszínüeskednek, bírnak azzal a negatív jó tulajdonsággal, hogy egy modern, haladó szellemű, szociális érzésű társadalomról soha egy hangot se hallatlanak. De a szorosabb értelemben vett írók mellett egy csomó más

élősi is szolgálja a mai Magyarország dicsőítését. A kormány folyton küld ki urakat külföldre, akiket itthon az ördög se ismer s akik Német-, Francia-, s tudja még miféle országokban magyarázzák Magyarország közjogi helyzetét, a magyar társadalmi viszonyokat s más lexikonokban található dolgokat. Nemkülönben folyton édesgetnek hozzánk jámbor, mit sem sejtő világ-turistákat, akiket aztán a határon valami minisztériumi úr átvesz s igazi idegenvezetői furfanggal és beszélőképességgel úgy járat végig Magyarországon, hogy csak üdvös, helyes részleteket lássanak, s az egész siralmasságát ne vegyék észre. Ez az idegenforgalmi potemkinizmus, Magyarország állapotának ez a hivatalos kiszépitése szintén kapcsolatban van az irodalmi állapotokkal. Az így elpocsékolt pénz ugyanis az igazi, komoly támogatásra szoruló irodalom rovására repül ki az ablakon. Ezt az külföld-tévesztő potemkinizmust szolgálja továbbá sok csomó magyar vagy idegen nyelven megjelenő mű és újság, melyekben a mai Magyarországról vagy teljesen téves vagy fölösleges dicsőítő ismertetések jelennek meg. Hazánk ábrázatát, mely valóságban az anyagi és szellemi sínlődéstől gyötrött szervezet facies hippokratikája, ezek a könyvek és újságcikkek a viruló egészség hamis színeivel egy boldog, művelt nép arculatává kendőzik. Természetes, hogy ez a kendőzöttség, a szépségnek ez a kokottos hazudozása, a valóságra rájövő külföldi előtt ép oly visszaszítót hatású, amilyen kínos benyomást kelt a sorvadó, betegvérű hisztérikák beesett, hullahalvány arcáról rikító ügyetlen kifestettség. S ez a festék drága, az államnak sok pénzébe kerül. Az elpocsékolt pénz pedig természetesen megint csökkenti azt az összeget mely az értékes irodalom, az igazi írók támogatására volna hivatott, melyen a magyar állam külföldi, különösen a szintén kis skandináv államok mintájára, íróknak, igazi íróknak évjáradékot adhatna s általában a szellemi termelésnek ezt a legszubtilisabb, legérzékenyebb virágokat hajtó területét gondozhatná. Az állami irodalompartolásnak ez a célszerűtlen és lelkiismeretlen módja azonban természetes s stílszerűen kapcsolódik be egész állami életünk egy sajátos vonásába, melyet homlokzat-kultúrának lehet nevezni. Egy csomó nagyon is szembeszökő tény, a nemzeti hivatkozásnak rikító tanúságai bizonyítják e megtévesztésre célzó homlokzat-kultúrát. Van egy mesés összegek árán felépült királyi palotánk, melyre szükségünk nincs, mivel a király egy évben alig néhány hetet tölt Budapesten. Van egy rengeteg parlamenti épületünk, amely külső arányaival s belső pompájával a tájékozatlan nézőben azt a föltevést ébresztheti, hogy ebben a palotában egy művelt, gazdag, népes lakossággal, hatalmas hadsereggel és hajórajjal, rengeteg gyarmatokkal, világpolitikai tekintéllyel és művelődési vezérszereppel bíró nemzet érdekszállai futnak

össze. Van egy operánk, amellyel szemben az állam pazarlóan mecénáskodik, mivel egy ilyen zeneintézet nemzetközi, idegenforgalmi értékénél fogva szintén alkalmas arra, hogy az állami presztízs kirakattárgya legyen. Van egy építészeti pazarsága alatt roskadozó zeneakadémiánk s egy csomó más épületünk, amely mind arra hivatott, hogy Budapestet, a szegény Magyarország parvenü-pompájú szalonját egy nagy hatalmas, boldog állam képviselőjeként tüntesse fel . . .

Természetes, hogy ott, ahol az állami irodalomtámogatás ilyen szempontoknak hódol, ott az író társadalmi, magánkezekben levő megélhetési forrásai se lehetnek bőven csörgedezők és tiszta vízűek. S tényleg a magyar kiadó és magyar író viszonya egyike a magyar társadalom legkínosabb problémáinak. A Franklin Társulat most kiadja, Nagy Ignác *Magyar titkok* című, ötvenév előtt írt, minden irodalmi érték nélküli regényét, melynek azóta mintaképe Sue *Párisi titkok* című regénye is végleg elévült és elfakult. Az igazi magyar titkok azonban azok, hogy mért adnak ki ilyen régi, rossz regényeket a pesti kiadók s mért nem adnak újakat és jókat. E titkok nyitja persze nem valami mélyen fekszik. Csupán hamis konvenciók, az írói szemérmesség s más kicsinyes tényezők hálózata borult reájuk. Könnyű tehát ezeket fellebbteni s a magyar könyvnyomtatásnak irodalomellenes tendenciáit kimutatni.

Legtöbb könyvkiadónk nagykapitalista s így a kapitalista üzleti felfogás göggyével néz le az olyan lényegében egyéni, magábanálló jelenségre, amilyen az író. A kapitalista könyvkiadó nagy arányokban, nagy számokkal, nagy haszonra dolgozik. Az egyes könyv, mely az író számára egy világ s gyakran több év, egy egész életkornak gyümölcse, számára semmiség, hitvány szatócs-árú. Érthető tehát, hogy a kiadó a közönséget nem egyes könyvekkel s ezeknek belső értékével, irodalmi sajtáságaival törekszik megfogni, hanem egyszerre egy nagyobb árúmennyiséggel s ennek tolakodó tukmálásával igyekszik vevőjévé tenni. A kis összeg, az egyéni ízlés, a folytonos, minden egyes könyvvevésnél szereplő ármérlegelés helyére itt a nagy összeg, a hangos reklám s a vásárló hajlandóság huzamos időre szóló egyrohamban való bevétele lép. A részletfizetésre szóló tömeg-könyvvásárlás nemzetgazdasági és lélektani magyarázata ez. De ha a kapitalista üzlet mechanizmusának durva, teljesen sablonos felfogása szerint a kiadónak igaza is van, kétségtelen, hogy ez a módszer nemcsak eme üzletág erkölcsi presztízsét sérti mélyen s az irodalomhoz való viszonyát kompromittálja súlyosan, de távolabbi üzleti érdekeit is megrontja. Könyvtömegek részletfizetésre való eladása a könyvkiadással üzőtt rablogádzalkodás. Pláne oly módon, ahogy azt nálunk úzik.

A könyvvásárlás igazi célja, eltekintve az írótól, a szakembertől, az iskolántúli egyéni továbbképzés és a szellemi élvezés. Ezt a szükségletet egyáltalában nem elégíti ki a *Magyar Nemzet történe*-tének tíz kötetes kiadása, vagy a legtöbb ilyen nagyarányú, tudományos tömegárú. Az adótárnok meg a vidéki gyógyszerész nem tud mit csinálni egy ilyen művel. Használni, ahogy ezt a gyakorlott író vagy tudós érti, nem képes. Szórakoztatásul ezek a nagyobbára pénzszerzés céljából gyorsan összeszerkesztett művek nem alkalmasak. Nem is igen olvassák ezeket a szépen bekötött könyvregementeket. Beszerzésüknek is, eltekintve az ügynök rábeszélő képességének bódító hatásától, fő oka egy szobafal vagy egy szekrény üressége volt. Az újonnan berendezett lakás ura, tapasztalván valami ilyen bebútorozási tökéletlenséget, így szólt önmagához vagy nejehez: „Ide elférne néhány könyv”. Az ügynök természetesen nemsokára beköszönt, az ív aláíródik s a lakás berendezése tökéletessé lesz. A magyar könyvkiadók és könyvkereskedők, akik bizonyos arisztokratikus, a többi kereskedővel szemben érzett elkülönöződési hajlamból magukat könyvárúsnak nevezik, ezáltal bútorkereskedőkké hanyatlanak.

De nemcsak ilyen erkölcsi hanyatlás éri őket. A részlet-árusítással járó anyagi zavarok és szellemi csalódások megakadályozzák azt, hogy a nagy közönségből öntudatos, hozzáértéssel, szeretettel vásárló s így egyre növekvő vásárlókedvű közönség legyen. Aki egyszer megvette a *Régi magyar regények* című gyűjteményes vállalatot, annak jóidőre elmegy a kedve az új magyar regényektől. Aki pedig megveszi a folyton újból meginduló világtörténelmeket és más nagyarányú műveket, az nem fog a szellemi önfejlesztésre kedvet kapni, de egész életére visszariad tőle. Sajátos kulturális körülményeinknél fogva nem is helyes ilyen nagyarányú műveket, világtörténelmeket s más ily méretű munkákat halomszámra kiadni. Teljesen lehetetlen, hogy ezek a megfelelő német, vagy más külföldi, ily természetű munkákkal versenyezhesenek. Ott, ahol egy sokkal tökéletesebb tudományos organizmus, sokkal nagyobb és differenciáltabb író- és tudóshad áll a kiadó rendelkezésére: ott az ilyen kollektív munkák természetesen jobban sikerülnek, mint a mi szűkös és fejletlen viszonyaink közepette. Ha tehát az ily természetű munkákat németből vagy más nyelvből fordítanak, akkor még megvolna létjoguk. Ezt azonban tiltja a nemzeti hiúság, amit a sovíniszta közszellem s első sorban a sajtó, még a kiadókra is rákényszerít.

Míg azonban az ilyen nagyméretű művek természetesen nálunk másodrendű áruk kell hogy legyenek, igenis teremhetnek magyar földön is oly alkotások, melyek európai színvonalúak s felveszik a ver-

senyt a külföldi termékkel. S ezek az inkább egyéni és nagy tudományos szervezetektől nem függő alkotások. S íme a magyar könyvkiadó épen ezeket hanyagolja el. Míg ki van zárva, hogy a magyar *Lexikon* vagy *Világtörténelem* oly jó legyen mint a német, nagyon is lehetséges, hogy az egyes magyar bölcsészeti vagy társadalomtudományi mű, regény vagy essay-gyűjtemény a maga nemében elsőrangú legyen. S mégis ép azt a teret, ahol az igazi újat adó tudomány vagy irodalom magyar sarjai ütögetik fel fejüket, hanyagolja el a magyar kiadó. Azaz a magyar kiadó holt betű és mondattömegek rideg kalmárja: s nem az új, nemes értékek élesszemű életrehívója és finomszimátú szerteterjesztője. Még az anyagi árúk kereskedői közt is az az előrevaló, az felel meg a kereskedelem nemes, előkelő felfogásának, aki új területek új termékeit vezeti bele a szükségletek szövevényébe. A magyar könyvkiadók, akik előszeretettel a múlt elavult műveit, vagy a már létező művekből összekompilált mondatraktárokat viszik a közönség körébe, tehát egyáltalában nem tartoznak a kereskedő eme előkelő típusához.

Ha ilyen sivárul fest a könyvkiadói üzlet kiadói oldala, mennyivel lehangolóbb lehet az érem másik, írói oldala. S valóban a rideg tény röviden az, hogy igazi, magasabbrendű íróink nem találnak kiadót, vagy ha igen, műveikért száználmas honoráriumokat kapnak. Egy regényt háromszáztól egész ezer forintig felnyúló honoráriummal fizetnek. Egy novelláskötetet még kevesebbel. Egy verskötetet, kivételelektől eltekintve, semmivel. De ezt is hosszadalmas kijárás, ajánlkozás után nyerheti el az író. Természetes tehát, hogy igen sok, különösen fiatalabb írók ily körülmények között nem bontakoztathatják ki tehetségüket. A mai magyar írók legtehetségesebb része kénytelen évekig a napilapok tárcarovatában, az irodalmi dicsőség e szűk előszobáiban meghúzódni s tehetségét másféle hírlapírói munkákban is szétforgácsolni. S az, hogy a lapok ennyire magukhoz vonzzák az írók nagyrészét s nekik ideiglenesen szállást adnak, szintén állandó összefüggésben van a kiadók hasznával. Az a közönség, amely könyv alatt a faláról lemeredő hallatlanul sivár, s főleg számára élvezhetetlen könyvgyűjteményeket érti, érhető módon szívesen fordul az újsághoz, amelyben változatos, világos, korszerű olvasmány kínálkozik számára. A magyar írók imígy tragikus módon megőrli két malomkő, az újság és a kiadó, amelyek pedig arra volnának hivatva, hogy piederesztálja és anyagi termő-földje legyenek. Az újság tehetsége elaprózására kényszeríti, a kiadó pedig oly nyomorultan fizet, hogy méltán nem kap mást érte, mint az újságízlés számára termelt munkák rögtönzött bokrétáját.

Íme így válnak a külső körülmények a mai magyar irodalom

elsorvasztóivá. Hogy mindezek dacára a magyar szépirodalom és tudományos irodalom egyes ágai is igen magas színvonalon állanak ez igazán csak az egyes írók egyéni tehetségének és ambíciójának köszönhető. Mint ezt Jászi Oszkár a *Kulturális elmaradottságunk okairól* című tanulmányában kifejti, nem holmi faji okok, a magyarság szellemi terméketlensége magyarázza meg kulturális hátramaradottságunkat, tudományos és irodalmi termelésünk gyengeminőségűségét, hanem egész társadalmi szerkezetünk. Az itt tárgyalt területen ez az igazság így specializálódik: nem a mai magyar írókon múlik, hogy a magyar irodalom, még ma is homályban tengődő, vézna, ki nem fejlett hamupipőkéje az európai irodalmak nagy családjának, hanem a kiadók és más létfeltételek által képviselt társadalmi körülményeken. Tehetség, értékes írói egyéniség nem születik aránylag kevesebb a magyar ég alatt, mint a legtöbb nagy európai nemzet körében: míg azonban ott állam és társadalom válvetve segítik megerősödésüket és felvirulásukat, nálunk ezek a gyakran túlérzékeny, túlfinom palánták minden támogatás nélkül vannak kitéve a létért való küzdelemnek, amelyben tudvalevőleg a legalkalmazkodóbb, azaz irodalmi szempontból a legalsórendűbb győz.

Sok egyéni példával lehetne ezt bizonyítani. A modern magyar irodalomnak egész martirologiája van, amely ritkább esetben szól ugyan kiontott vérről, mint a régi, de amely gazdag a modern, szürke, anyagi tönkremenésből, korai testi összeroppanásból, erkölcsi elzüllésből származó tragédiákban. Sikeres, közkedvelt írók évtizedes munkája után tengődik nálunk az özvegy feleség és az elárvult gyermek. Pornográfusakká, cinikus opportunistákká, vagy teljesen néma hivatalnok-hírlapírókká züllemek tündöklő tehetségek. Magyarország az irodalmi prostituáltak és aggszüzek, a mai magyar irodalom az irodalmi abortusok és meddőségek hóna. S ezek az aggszüzek viruló, boldog anyákká, ezek az abortusok egészséges, viruló gyermekekké fejlődhetnek volna!

Persze a kiadók, akiket közvetlenül terhel ezért a felelősség, nem az egyedüli bűnösök. Ok is csak részei az egész társadalomnak, ők is áldozatai — már amennyire egy kiadó áldozat szokott lenni — Magyarország anyagi és szellemi szegénységének. Egy országban, ahol a lakosság negyven százaléka analfabéta, ahol a klerikalizmus és sovinizmus fejlődésölő miazmái szállnak meg minden szellemi bimbózást, ahol az úgy is gyér polgárság rettenetes anyagi helyzete nehézzé teszi a magasabbrendű irodalomnak mégis csak luxusszámba menő terjedését, ott a kiadó se áldozhat folyton esetleg létező nemesebb ambíciónak, hanem lefelé licitálva, inkább egyszerű kalmárüzleteket csinál.

A magyar író is tehát végeredményben abból a sebből vérzik, amely a mai termelési rend társadalmait s ezek közt a különösen elmaradt Magyarországot sorvasztja. A tömeg nyomora, a tömeg műveletlensége megakadályozza azt, hogy számára megértő, egzisztenciáját biztosító olvasóközönség fejlődjék. Az uralkodó osztály, a hatalmon levő csoportok maradi, haladásellenes szelleme pedig megvonja tőle még az állami mecénáskodás póttámaszát is. Egyedül, az osztálytalanság nemes mélabújával homlokán jár ma az igazi magyar író. Mint ahogy a nagy Vörösmarty írta: „Jár számkivetetten az árva fiú; dalt zengedez és dala oly szomorú”. Egyetlen vigasza, hogy a mai elavult társadalmi rend bordái már recsegnek-ropognak s így nemsokára egy új, igazságosabb és helyesebb berendezésű társadalomból ki fog emelkedni a jövő Kultur-Magyarországa s ezzel együtt az igazi, európai színvonalú magyar irodalom virágkora is.

Szász Zoltán.

